

NESİMÎ'YE AİT BİR ÜSLUP ÖZELLİĞİ: MATLA BEYİTLERİ**Özlem ERCAN¹****Özet**

Nesîmî, güçlü hitaplarla dolu, düşünce yüklü şiirleriyle Hurûfilik esaslarını günümüze kadar taşıyan ve tesiri eksilmeyen güzel şiirler kaleme almıştır. Şiirlerinde bu etkiyi yaratan üst seviyede tuttuğu duygu yoğunluğu ve ahengi sağlayan farklı ifade biçimleridir. Matla beyitlerinde “yüz, la‘l, boy, zülf, leb, saç, hattı, cemâl, şüret, hüsni, vaşl, vahdet” sözcüklerine iyelik eki, iyelik eki+bildirme eki, tamlanan eki ve iy nidası ekleyerek kullanan Nesîmî, ahenk yakalamak isteği yanında okuyucunun söz konusu unsurlara yönelik dikkatini diri tutma gayreti içindedir. Çünkü onun düşünce dünyasında sevgilinin her bir uzvu, aslında “Hüsni Mutlak”a işaret eden birtakım anlamlarla doludur. Ayrıca beyitlerde oluşturulan dilbilgisel yapılar, onun üslup özelliğini teşkil etmekle birlikte Nesîmî'nin anlamı beyitle ya da manzumeyle sınırlı tutmadığına işaret eder. Dolayısıyla bu çalışmanın iki amacı bulunmaktadır. İlki şairin bahsedilen üslup özelliğini açığa çıkartmak ve ikincisi klasik şairin anlama bakış açısının genişliğini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Nesîmî, üslup, anlam, matla, Hurûfilik.

Abstract**A STYLISTIC FEATURE OF NESİMİ: MATLA COUPLETS**

Nesimi has received beautiful poems that carry the basics of Hurufism to the present day with their thoughtful poems full of strong speeches. In poetry, these forms of expression are the forms of emotion which give rise to this effect. In matla couplets, Nesimi, which uses the possessive affix, possessive affix + declaration affix, adding the completed affix and goodness to the words “yüz, la‘l, boy, zülf, leb, saç, hattı, cemâl, şüret, hüsni, vaşl, vahdet” the reader is striving to keep the attention to the subject matter alive. Because in the world of thought, each limb of love is actually full of meaning, pointing to “Hüsni Mutlak”. Moreover, the grammatical structures formed in couplets constitute its stylistic characteristic, but also indicate that Nesimi does not limit the meaning to brainstorm or verse. Therefore, this study has two aims. The first is to expose the style of the poet and to expose the extent of the classical poet's point of view of understanding.

Key Words: Nesimi, wording, meaning, matla, Hurufism.

¹ Doç. Dr. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü, e-posta: ozlemercan@uludag.edu.tr

Giriş

Bütün edebî ürünlerde olduğu gibi klasik Türk edebiyatı eserleri de iyi bir okuyucunun gözüyle derinlemesine okunduğunda art arda açılacak anlam kapılarından oluşur. Okuyucunun yüzey yapıda yakaladığı anlamlar, eğer ulaşabilirse derin yapıda çok daha başka çağrışımlara ulaşmasına vesile olur. Hiç şüphesiz bu çok katmanlı metinler, edibin yaşadığı çağın etkilerini barındırabileceği gibi kendi ruhsal dünyasının izlerini de taşımaktadır. Roland Barthes'in *Yazı Üzerine Çeşitlemeler Metnin Hazzı* adlı eserinde belirttiği gibi yatay ve dikey ipliklerden oluşan bir dokumaya benzeyen metin, eğer okuyucunun odak noktasında yer alırsa metnin gerisindeki atkı ve çözümlerin gözden kaçması kaçınılmazdır. (Gökalp Alparslan, 2009: 436) Sanki metin için yapılan bu benzetme tam da klasik Türk şiiri için söylenmiş gibidir. Çünkü ne söylediğinden çok, nasıl söylediğine odaklanan klasik şairi anlamaya çalışmak ya da ses ve söz oyunlarını çözmeye gayret etmek adeta bir dokumanın üst yapısını izlemek gibidir. Buna karşılık dokunun renk cümbüşüne dalıp giden okuyucu, bu arada dokumanın içinde gizlenen atkı ve çözümleri yani gerçek anlam dünyasını ya da başka bir deyişle şairin derin yapıda söylediklerini kaçırma tehlikesi ile baş başa kalmaktadır. Eğer iyi bir okuyucu ise bu ayrımlara varan kişi, salt anlam kurmadan müteşekkil olan bu yapıyı kolayca çözebilmektedir.

Bir beyitte kelimelerin ilk anlamlarından ikinci üçüncü anlamlarına hatta mecaz anlamlarına doğru derinleşen yukarıda bahsedilen yapı dışında klasik Türk edebiyatı şairi, anlama dair başka oyunlara da girer. Yapılan çalışmalarda genel tanımlardan biri hâline gelen "anlamın genellikle beyit içinde tamamlandığı" fikrine mukabil şair, anlamı diğer beyitlere taşıyan ve anlam bütünlüğü içinde kaleme alınan şitaiye, bahariye, münâcât, naat gibi türlerde ya da yek-âheng gazellerde anlam bütünlüğünü sağlama çabası içine girer. (Kocasavaş, 2008: 27) Daha somut bir şekilde ifade etmek gerekirse klasik şair, en küçük birim olan beyitten başlayarak ilmek ilmek dokuduğu metni güzel, göz alıcı bir kumaş parçasına dönüştürür. Kumaş parçası terkihi, burada bilinçli bir şekilde kullanılmıştır. Çünkü bir *Divan*'ın sadece küçük bir kısmını oluşturan ve itina ile dokunmuş bu parça, henüz bir kumaş topu hâline gelmemiştir. Ancak bir bütünün içine dâhil olduğu zaman şiirin serüveni tamamlanacaktır.

Hiç kuşkusuz bütün klasik Türk şairlerini kapsamamakla birlikte anlama dair şu soruyu sormak gerekmektedir: "Anlamı sadece bir beytin ya da bir şiirin parçası olarak görmenin dışında *Divan*'ının bütününe yayan şairler de var mıdır?" Bu sorunun cevabını arayış içindeyken şairler içinde Nesîmî'nin ayrı bir yerde durduğu fark edilmiştir. *Divan*, baştan sona incelendiğinde onun şiirini başka şairlerden ayıran, dikey ve yatay olarak genişleyen anlamsal ve dilbilgisel bir yapı olduğu görülmektedir. İşte, yukarıda bahsedildiği üzere bu dikey ve yatay unsurlar, sanki kumaşın asıl yapısını oluşturan atkı ve çözümler gibidir. Bu çalışmanın amacı, söz konusu yapının ne şekilde oluştuğunu ortaya koymak, böylece Nesîmî'yi diğer şairlerden kesin çizgilerle ayıran bu üslup özelliğine parmak basmaktır. Nesîmî'nin düşünce yapısının arkasında kalan, ideolojiyle örtülen bu yapılar incelenmeye muhtaçtır.

A. Nesîmî'nin Şiirselliğinin Üslubuna Katkısı

Somuttan soyuta doğru genişleyen şiir, örüldüğü söz ve ses değerleriyle, hayattan aldığı dili hayalle ören şairin öznel yorumları sonucunda doğar; böylece sesbilgisel ve anlambilimsel

türlü şiirsel düzenlemelerle gelişir. (Şişman, 2018: 118) Ancak şairin üslubunu belirlemek adına dilin doğasında yer alan biçimsel zorunlulukların bir bir sınıflandırılması yeterli değildir. Burada önemli olan yazarın öne çıkardığı niteliklerin metnin anlamına ne gibi bir katkısı olduğunun tespit edilmesidir. (Karahancı, 2016a: 1733) Çünkü dildeki sözcük birimleri, sıklık, çeşitlilik ve dağılımlarına göre belirli düzeylerde üslup oluşumuna katkı sağlar. Bu sebeple sözlüksel dil birimleri sınıflandırılmalı, işlevi ve anlam özellikleri sergilenmeli, bunlarla birlikte sayısal verilerle desteklenen tespitlerle üslup çözümlenmeleri yapılmalıdır. (Karahancı, 2017: 766-767) Nesîmî'nin şiirlerinde aşağıda bahsedilecek tekrarlar, birer sayı olmasının ötesinde bütün *Divan*'ın adeta ana fikrini oluşturur. Burada yer alan her bir matla beyti, benzer ifade biçimleri ile başlar ve koşulsuz olarak Hüsn-i Mutlak'a işaret eder. Ayrıca şair, benimsetmek istediği düşüncenin -ki bu Hurûfluk esaslarıdır- dışına çıkmadan, cümledeki öğelerin yerlerini değiştirerek yapıları başka bir biçime sokar.

Üslup ve dil bağı kurulurken her iki kavramın bireysellik ve toplumsallık boyutlarının göz önünde bulundurulması gerekir. Çünkü kişi, içinde yetiştiği toplumda zamanla zihnine kazınan dilsel bilgilere sahip olur. Fakat bu bilgiler, her birey tarafından farklı biçimlerde ya sözlü ya da yazılı olarak dışa vurulur. Böylece birbirinden farklılaşan dil kullanımları ortaya çıkar. Bireyin yetişme biçimi, kültürel gelişimi, eğitim seviyesi, siyasî görüşü gibi unsurlar sayesinde dil seçimleri metinden metine farklılık gösterir. (Karahancı, 2016b: 155) Nesîmî, dilini Hurûfluk esasları ile yoğurup cümleleri evirerek tek bir amaç doğrultusunda kullanır. Tekrar ettiği yapılar, temsil ettiği dünya görüşünü benimsetmek için sadece araçtır.

Sözcüklerin tekrarı açısından klasik şiire yaklaşıldığında görülecektir ki sözcük veya dize bazında yapılan tekrarlar mevcuttur. Tekrîr, îade, reddü'l-acüz ale's-sadr, mukaddem ü muahhar, mürâsele, muvâzene, tarsi gibi edebî sanatlarla (Öztekin, 2002: 84) ifade edilen tekrarlar beytin sınırları içinde kalmaktadır. Her ne kadar burada geçen sanatlarla ilişkilendirmek mümkün olmasa da Nesîmî'nin şiirlerinde bu tekrarların beytin çerçevesi içinde kalmayıp adeta tüm *Divan*'a yayıldığı görülmektedir.

Öztekin (2002: 85) deyişbilime göre biçimbirimsel yineleme türleri içinde bahsettiği “ön yineleme” için Özünlü'den (1997: 104) aktardığı şekilde “Birbiri peşi sıra gelen tümcelerın baş tarafındaki sözcük ya da sözcük gruplarının yinelenmesiyle yapılır. Bu yapıda ritm ve anlam ağırlığına önem verilmektedir.” tanımını vermektedir. Beyit içinde tekrîr sanatına karşılık olan bu örnekler, şekil değiştirerek Nesîmî'nin matla beyitlerinde birer ön yineleme gibi kullanılmaktadır.

B. Nesîmî'nin Matla Beyitleri

Nesîmî Divanı adlı çalışmasında Hüseyin Ayan, sevgilinin uzuvlarının gizlenen esrarını içeren gazellerde bir sıra gözetildiğini, böylece bir konu birliği doğduğunu ifade etmektedir. Bu düşüncesini ispatlamak için de 155., 166. ve 168. gazelleri misal göstermektedir. 155. gazel ele alınırsa Nesîmî'nin bu tip gazellerinde sağladığı ifade ortaklığı ile dünya görüşü arasında nasıl bir bağ kurduğu da görülür: 1. beyitte **lebler**; 2. beyitte **yüz, leb**; 3. beyitte **göz, dişler**; 4. beyitte **boy, kamet**; 5. beyitte **yüz, yanak**; 6. beyitte **zülf**; 7. beyitte **saç, yüz**; 8. beyitte **saç, ruh**; 9. beyitte **vuslattan** (2002: 46) bahseden şair için bu unsurların her biri Huruflik'te bir mana taşımaktadır:

1. Didiler leblerüñe şerbet-i Kevşer didiler

Kevserüñ şerbetine kand ile şeker didiler

2. Yüzüñi gördi senüñ kim bu sebebden kim ola
Lebüñe ins ü melek cümle müsaḥḥar didiler
3. Neçe deryā dökilür gözümüñ ebrinden i cān
Dışlerüñ nazmına dür-dāne-i gevher didiler
4. Boyuñı Sidreyi mi gördiler anlar ki senüñ
Bu belā kāmētüñe serv-i sanevber didiler
5. Yüzünüñ bāğına cennet didi Ḥaḫḫ ehl-i nazār
Ki yañağüñ güline gör neçe ahmer didiler
6. Zülfünüñ tozına kimdür ki ḥayāl ide i cān
Yapışup zülfüñe miñ cān ile ‘anber didiler
7. Gerçi şer-fitne saçuñdur kamerüñ devrinde kim
Bu sebebden yüzüñe mäh-ı münevver didiler
8. Gerçi zulmata saçuñdan olalı fitne delil
‘Āşıka zülf ü ruḥuñ nūrına reh-ber didiler
9. İy Nesîmî dilegüñ yār idi Ḥaḫdan çü senüñ
Saña Ḥaḫdan dilegüñ oldı müyesser didiler (2002: 375)

Görüldüğü gibi şiirde Nesîmî'nin bu sözcükleri kullanma biçimi dikkat çekicidir. Söz konusu güzellik unsurları ya isim tamlamasına dâhil edilmiş ya da iyelik öbeğinin ardından benzetilenine bağlanarak kullanılmıştır. Burada işaret edilmek istenen konu, Nesîmî'nin bazı gazellerinde sergilediği bu yapıyı *Divan*'ının matla beyitlerinde de gösterdiği. Üslubunun belirleyicilerinden olan bu kullanım, birden farklı şekilde tezahür etmektedir. “Yüz, la‘l, boy, zülf, leb, saç, ḥatt, cemāl, şüret, ḥüsn, vaşl, vaḥdet” kelimeleri ile başlayan matla beyitlerinde, söz konusu kelimelere

1. **İyelik eki;**
2. **İyelik eki+bildirme eki;**
3. **Tamlanan eki;**

4. **İy nidası** eklenmektedir. Böylece sevgilinin yüzüne ait ve Huruffilik'te bir değeri olan bu imgelere *Divan* boyunca vurgu yapılmaktadır. Nesîmî, gazellerinde dikey biçimde yerleştirdiği anlamı, matla beyitlerinde yatay biçimde işleyerek beyit beyit derinleşen bu kullanım sayesinde Huruffilik'in yüz ve yüzdeki diğer unsurlarla oluşturduğu anlam dünyasını pekiştirmiştir. Nesîmî'nin söz konusu üslup özelliği örnekleriyle şöyle seyretmektedir:

1. İyelik Eki Alan Bir Sözcükle Başlayan Matla Beyitleri

Bağlı oldukları sözcüğün bir şahsa veya nesneye ait olduğunu ifade etmeye yarayan iyelik ekleri, kullanım alanı olarak oldukça esnek, sözcük türlerinin bütünü (filler hariç) etki alanı içine alan ve eklendiği sözcüklerin sıfat, zamir, zarf ve bağlaç gibi görevleri üstlenmesini sağlayan eklerdir. (Usta, 2013: 4447-4448) Bazı cümlelerde iyelik öbeklerinde tamlayan görevindeki şahıs zamiri, iyelikli bir isim unsurunun tamamlayıcısı olarak cümlede yer almayabilir. (Uzun, 2018: 109)

Nesimî'nin söz konusu beyitlerinde şahıs zamiri düşerek iyelikli unsur ön plana çıkarılır. Beyitlerdeki isim soylu yükleme “Ne?” sorusu sorulduğunda cevap özneyi vermektedir. Böylece Nesimî, özneyi beytin merkezine alarak Hüsn-i Mutlak'ın tecellî ettiği unsura dikkatleri toplar. Ancak beyitlerdeki ortaklık sadece bununla da sınırlı değildir. Gazeller “yüzüñ, cemâlün, şuretün, hüsnün, la'lün, vaşluñ” sözcükleri ile başlayıp kelimeler dizinin devamında benzetilenine bağlanır. Ayrıca şair bunu yapmakla sadece bir yapı oluşturmanın ötesinde Hurufilik inancı içinde yer alan bazı inançlara işaret eder ya da başka bir deyişle bu tarz beyitlerde Hurufilik'in temel kaidelerini dillendirmeyi tercih eder. Böylece şairin dili ve üslubu yanında, onun düşünce dünyasını yansıttığı şiirler arasında içerik olarak da bir bağlantı kurulduğu gözlenir:

(Senün) **Süretün hatt-ı ilâhî** anı nādān ne bilür

özne yüklem

Söz konusu beyitler incelendiğinde şairin şiirlerinde tercih ettiği vezinlerin de genellikle aynı olması, bu ilgiyi bir adım daha öteye taşıyarak dil, üslup ve içeriğin yanı sıra ahenk birliğinin gözetildiğini göstermektedir. Mevcut 12 matla beyitten 6'sı “Mefâilün Mefâilün Feülün”; 3'ü “Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün”; 1'i “Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün” ve 2'si de “Mefûlü Fâilâtün Mefûlü Fâilâtün” vezinleri ile yazılmıştır:

- a. Yüzüñ / Muşhaf; berk-i gül-i ter; âyine-i ehl-i şafâ; nür-ı tecellî mazharı

Yüzüñ Muşhafdur iy rûh-ı muşavver

Te'âlâ şānühü Allāhü ekber G. 72-1

Yüzüñ berk-i gül-i terdür gül-i ter

Boyuñ serv-i semen-berdür semen-ber G. 75-1

Yüzüñ âyine-i ehl-i şafâdur

Sözün bu derdüme her dem devâdur G. 112-1

Yüzüñ nür-ı tecellî mazharıdur

Sözün tatlısı âb-ı Kevşerîdür G. 113-1

Yüzüñ Muşhafdur iy hürî yañağün *ķave'l-ķur'ān*

Budur Hâķdan gelen řaha budur *Yasin ü el-raħman* G. 337-1

- b. Cemâlün / kıble-i ehl-i şafâ; mäh-ı enver; kıble-i imān

Cemâlün kıble-i ehl-i şafâdur

Vişālūñ Ka‘be-i rükn-i mīnādūr G. 56-1

Cemālūñ yā Rab iy dil-ber ne tābān **māh-ı enverdür**

Kim anuñ āfītābından iki ‘ālem münevverdür G. 125-1

Cemālūñ kıble-i imān degül mi

Vücūduñ mazhar-ı insān degül mi G. 435-1

c. Şüretūñ / haṭṭ-ı ilāhī

Şüretūñ haṭṭ-ı ilāhī anı nādān ne bilür

Dīv-i mel‘ūn şıfat u ma‘ni-i Kur‘ān ne bilür G. 40-1

ç. Hüsñūñ / envār-ı lem-yezel

Hüsñūñ tebāreke’İllāh envār-ı lem-yezeldür

Yüzūñ cemāl içinde bī-mişl ü bī-bedeldür G. 146-1

d. La‘lūñ / mey-i elest

La‘lūñ mey-i elest idi cām olmadın henüz

Ḥāşş idi şoḥbetüm daḥi ‘ām olmadın henüz G. 185-1

e. Vaşluñ / cān

Vaşluñ ‘aceb ne cāndur kim cān imiş bahāsı

Yüzūñ ne nūr imiş gör kim göz kıpar ziyāsı G. 408-1

2. İyelik Eki+Bildirme Eki Alan Sözcüklerle Başlayan Matla Beyitleri

Söz konusu matla beyitleriyle başlayan sekiz gazel bulunmaktadır. “Yüz, cemāl, vaşl, boy” sözcüklerinden sonra gelen iyelik eki ve bildirme eki alan sözcükler, dizenin devamında benzetilenine bağlanır ve yine Hurufî anlayışına vurgu yapılır.

Buradaki beyitlerde -yukarıdaki beyitlerin aksine- özne olan ve zamiri düşmüş iyelik öbeği, bildirme eki olarak yüklem; yüklem olan tamlamalar ise özne olarak görev yapar. Yani diğer beyitlerde aynı fikirleri benimsetmek için kullandığı cümleler bu örneklerde evrilir. Şair her iki kullanımda da vurgulamak istediği öğeyi özne konumuna sokmayı tercih eder. Burada Nesîmî, hitabı Hüsni Mutlak’tan onu yansıtan “levḥ, māh, kıble, gül-sitān, āb u ḥayvān, Sidre ve Ṭübā” gibi unsurlara çevirir:

1. İyelik eki alan sözcükle başlayan matla

La‘lūñ mey-i elest idi cām olmadın henüz

özne yüklem

2. İyelik eki+Bildirme eki alan sözcükle başlayan matla

Yüzüñdür gül-sitān bi'llāh degül mi

yüklem özne

Beyitlerde kullanılan vezinlerde de büyük oranda bir ortaklık gözlenmektedir. Sekiz beyitten 5'i Mefâilün Mefâilün Feûlün; 2'si Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün; 1'i ise Mefûlü Fâilâtün Mefûlü Fâilâtün vezinleri ile yazılmıştır.

a. Yüzüñdür / levh-i Mūsā; mäh-ı enver; maşşūdum kıblem; gül-sitān; bî-nişān

Yüzüñdür levh-i Mūsā kâmetüñ Tūr

Ĥaṭuñ Fūrķān yüzüñdür raķķ-ı menşür G.65-1

Yüzüñdür  alem içre **mäh-ı enver**

Lebüñdür cennet içre ĥavz-ı Kevşer G. 73-1

Yüzüñdür maşşūdum kıblem lebüñdür āb-ı ĥayvānum

Ayā serv-i ser-efrāzum fedā olsun saña cānum G. 245-1

Yüzüñdür gül-sitān bi'llāh degül mi

Sözüñdür *kün fekān* bi'llāh degül mi G. 447-1

Yüzüñdür bî-nişān ol bî-nişānı

Ĥaṭ u ĥālüñ durur anuñ nişānı G. 448-1

b. Cemālüñdür / rencüruñ şifāsı

Cemālüñdür bu **rencüruñ şifāsı**

Şifā'ü'l-ķalb maĥbūbuñ liķāsı G. 425-1

c. Vaşluñdur / āb-ı ĥayvān

Vaşluñdur āb-ı ĥayvān men Ĥızra şordum anı

Cānsan yaķın velikin  arif bilür bu cānı G. 444-1

 . Boyuñdur / Sidre vü Tübā

Boyuñdur Sidre vü Tübā tudaĥuñ āb-ı ĥayvāndur

Anuñ māhiyyet-i zevķın ne bilsün ol ki ĥayvāndur G. 57-1

3. İsim Tamlaması ile Başlayan Matla Beyitleri

Divan'da sekiz gazelde matla beyti isim tamlaması ile başlar ve diğer yapılar da olduğu gibi "şüret, vaĥdet, cemāl, la'l, yüz, zülfi, dilber, yār" sözcükleri ile oluşturulan tamlamalar yine Nesimî'nin tüm şiirlerinde vurgulamak istediği yüz ve onunla ilgili unsurlarla birlikte kullanılır. Bu beyitlerde özne görevinde yer alan öbek isim tamlamasıdır. Allah'ın hem kendine hem de tecelli ettiği varlığa işaret eden tamlamalar sayesinde şair, yine beytin odak noktasını özne olarak belirlemiş olur:

Yüzüñ bedri cihānuñ dānesidür

özne yüklem

Gazellerin vezinlerinde de ortaklık devam etmekte, on gazelin 3'ünde Mefâilün Mefâilün Feülün; 1'inde Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün; 2'sinde Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün; 2'sinde Mefûlü Fâilâtü Mefâilü Fâilün vezinleri tercih edilmiştir.

a. Şüretüñ şu' lesi / nūr-ı tecellā

Şüretüñ şu' lesine nūr-ı tecellā didiler

Görmeyen şol şüretüñ nūrını a' mā didiler G. 154-1

b. Vaḥdetüñ şemsi / yüzüñ

Vaḥdetüñ şemsi yüzüñdür lā-mekānı gösterür

Zih kemāl-i şems-i ḳudret bu nişānı gösterür G. 42-1

c. Cemālüñ tal' atı / gülzār

Cemālüñ tal' atı gülzāra beñzer

Ṭudaḡuñ şerbeti ḡün-ḡ'āra beñzer G. 120-1

ç. La' lün şerābı / şerbet-i Kevşer

La' lün şerābı şerbet-i Kevşer degül midür

Yüzüñ çirāḡı mihr-i münevver degül mi G. 134-1

d. Yüzüñ bedri / cihānuñ dānesi

Yüzüñ bedri cihānuñ dānesidür

Yir ü gök ayla gün pervānesidür G. 149-1

e. Yāruñ cefāsı / vefā

Yāruñ cefāsı cümle vefādur cefā degül

Yarı cefā ḳılır diyen ehl-i vefā degül G. 232-1

f. Dilberüñ lebleri / çeşme-i ḡayvān

Dilberüñ leblerine çeşme-i ḡayvān dimişem

Ma' den-i rūḡa ' aceb men ne için cān dimişem G. 257-1

g. Zülfüñ gicesi / Ḳadr

Zülfüñ gicesi Ḳadr durur al yanaḡuñ ay

Mi' rāc yüzüñ Sidre boyuñ ḳaşun iki yāy G. 434-1

4. İy Nidası ile Başlayan Matla Beyitleri

Divan'da yirmi gazelin matla beyti, “iy şifātuñ, iy şaçuñ, iy yüzüñ, iy ḡaṭṭuñ, iy lebüñ, iy cemālüñ, iy ḡaṭṭ u ḡālüñ, iy yanaḡuñ” nidaları ile başlamaktadır. Söz konusu sözcükler, yine diğer kullanımlarda olduğu gibi ilk dizede kendisiyle ilgili benzetilenine bağlanır.

Nesîmî, gazellerin diğer beyitlerinde hem dize içinde hem de dize başında “iy” nidasını kullanmaya devam eder. Aşağıda matla beyitleri kayıtlı olan 60., 157., 162., 237. ve 296. gazelleri hariç diğerlerinde en az bir kez “iy” nidası tekrar edilir. Meselâ

İy yüzi gül lebleri mercānumuz
İy gözi nergis şeh-i mestānumuz G. 188-1

Hükmine teslim olur cān u gönül
İy vücūdum tahtına sulţānumuz G. 188-8

İy Nesīmī gevherūñ harc eyleme
Olmayınca müşteri cānānumuz G. 188-9

beyitlerinde aynı yapı gözlenirse de nidanın sağladığı âhenk ve anlam bağından şair faydalanır. Başka gazellerde de “iy” nidasından sonra muhatabı olan Hüsn-i Mutlak’a seslenen Nesīmī, böylece onu kişileştirip “yār, meh, dil-ārā, nigār” gibi Allah’ı tasvir eden sözcüklerin başına getirdiği “iy” hitabında muhatap ile mütekellim arasında birliktelik kurar. (Gündüz, 2016: 110-111) Genel olarak *Divan*’ında bu ünlemin kullanıldığı beyitlerde şair, “hayranlık, uyarı, beğenme, sahiplenme, yüceltme, sevgi, hürmet, sitem, meydan okuma” gibi duygusal tepkilerini göstermeyi tercih eder. (Özerol, 2013: 994)

“İy” hitabının ardından iyelik öbeğinde tamlayan görevindeki şahıs zamiri düşer. Özne olan “şifāt, saç, yüz, haţţ, leb, cemāl, hāl, yanağ” gibi unsurlar devreye girer. Burada amaç, doğrudan Allah’a hitap etmek olmasa da tasavvufun “vahdet-i vücut” ilkesinden hareketle Allah’a işaret ederek tecellî kavramına vurgu yapmaktır:

İy (senūñ) lebūñ āb-ı çeşme-i hayvān

özne yüklem

Yirmi gazelin vezni ise şu şekilde dağılır: 17’si Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün ve 3’ü Feilâtün Mefâilün Feilün.

a. İy şıfātuñ / gevher-i zāt-ı Hudā

İy şıfātuñ baħr-i zātuñ **gevher-i zāt-ı Hudā**

Ma’ den-i fazl-ı vücūduñ iy Resūl-i kibriyā G. 1-1

b. İy saçūñ / “ve’l-leyl izā ye’ şā”; zıll-ı ilāhī

İy saçūñ “ve’l-leyl izā ye’ şā” yüzüñdür “ve’ d-đuhā”

Yā vü sîn şānuñda münzel hem beyānuñ tã vü hā G. 6-1

İy saçūñ zıll-ı ilāhī vey ruħuñ **Allāh nūr**

Ravzanuñ servi boyuñdur ‘indeha cennātü hūr G. 39-1

c. İy yüzüñ / meydān-ı vahdet; *naşr min Allāh*; nūr-ı ilāhī, seb’ a’l-meşānī, nūr-ı tecellī, cennāt-i ‘ Adn; nūr-ı zāt-ı Yezdānī

İy yüzüñ meydān-ı vahdet vey saçūñ **feth karīb**

Sendedür āb-ı hayātuñ şemsi küllī iy ħabīb G. 12-1

- İy yüzüñ naşr min Allāh** iy şaçuñ *feth karīb*
İy beşer şüretlü Raḥmān iy melek-sīmā ḥabīb G. 17-1
- İy yüzüñ nūr-ı ilāhī** leblerüñ ‘ayn-ı ṭahūr
Raḥmeten li’l-‘ālemīn ḥüsnüñ şifātı uş budur G. 64-1
- İy yüzüñ seb‘ a’l-meşānī** *nezzel el-fırkān* budur
Vaḥy-i muṭlaq Ḥaḳ kelāmı *kāf ve’l-Ḳur’ān* budur G. 138-1
- İy yüzüñ nūr-ı tecellī** ma‘ni-i imān budur
Her kim ikrār eylemez insān degül ḥayvān budur G. 162-1
- İy yüzüñ cennāt-i ‘Adn** vey boyuñ Ṭübā-revān
Fād ḥuluvā hā-ḥālīdīn andan bulındı cāvidān G. 296-1
- İy yüzüñ nūr-ı zāt-ı Yezdānī**
Vey ruḥuñdur şifāt-ı raḥmānī G. 431-1

ç. İy yüzi / gül

- İy yüzi gül** lebleri mercānumuz
İy gözi nergis şeh-i mestānumuz G. 188-1

d. İy ḥaṭuñ / seb‘ a’l-meşānī

- İy ḥaṭuñ seb‘ a’l-meşānī** vey lebüñ mā’-i ṭahūr
Vey cemālüñ pertevinden ser-be-ser ‘ālemde nūr G. 157-1

e. İy lebüñ / ‘ayn-ı āb-ı ḥayvān; āb-ı çeşme-i ḥayvān

- İy lebüñ ‘ayn-ı āb-ı ḥayvān**dur
Ḥızra şor anı gör ki ne cāndur G. 60-1

İy lebüñ āb-ı çeşme-i ḥayvān

- Ṭal‘ atuñdan ḥacil meh-i tābān G. 327-1

f. İy cemālüñ / pertev-i envār-ı zāt; ‘arş-ı Raḥmān; sırr-ı *Sübḥāne ellezī esrā, Allāh nūruñ* pāresi

- İy cemālüñ** āfītābı **pertev-i envār-ı zāt**
Gelmedi mişlüñ cihāna naqş olalı kâ’ināt G. 29-1

- İy cemālüñ ‘arş-ı Raḥmān** *kābe kavseyn* çaşuñuz
Naqş-ı *mā evḥā* yazupdur ḥüsnüñe naqşkaşuñuz G. 183-1

- İy cemālüñ sırr-ı Sübḥāne ellezī esrā** imiş
‘*Abdühü leylen* ṭapuñdur Mescid-i Aqşā imiş G. 207-1

İy cemālüñ nūridur *Allāh nūruñ* pāresi

İy yañağuß Ƨal' atuñdan mäh-ı tãbãn pãresi G. 439-1

g. İy ƧaƧ u Ƨãlũñ / Ƨur'ãnda celil

İy ƧaƧ u Ƨãlũñ şifãtın didi **Ƨur'ãnda celil**

Şol cemãlũñ zıkrıdũr zıkrũm zehi zıkr-i cemil G. 237-1

ğ. İy yañağuß / Ƨũr-ı Sınã

İy yañağuß Ƨũr-ı Sınã vey ƧaƧuñ Ƨayy-i Ƨadim

Ol tecelliden çũ buldı ƧaƧƧa yol Mũsã Kelim G. 267-1

Sonuç

1. Nesimî'nin bazı matla beyitlerinde görülen dize başı benzer yapı ve tekrarlar, *Divan*'ın ana fikrine işaret etmek istercesine koşulsuz olarak Hüsn-i Mutlak'ın simgesi olan ya da onun tecelli ettiği sevgilinin uzuvlarına yöneliktir.

2. Nesimî, dilini Hurûflik esasları ile yoğurup cümleleri evirerek tek bir amaç doğrultusunda kullanır. Tekrar ettiği yapılar, temsil ettiği dünya görüşünü benimsetmek için sadece araçtır.

3. Nesimî'nin şiirlerinde bu tekrarların beytin çerçevesi içinde kalmayıp adeta tüm *Divan*'a yayıldığı görülmektedir.

4. Söz konusu yapıların bahsedilen matla beyitlerinde gazeller arası birer ön yineleme gibi kullanıldığı görülmektedir.

5. Tüm bu beyitler değerlendirildiğinde toplam 7 değişik vezinden en çok tercih edilen "Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün" ve "Mefâilün Mefâilün Feülün" vezinleridir. Burada önemli olan aynı vurgulamayı yaptığı yani Hurufilik ile ilgili düşüncelerini ön plana çıkardığı gazellerde aynı vezinleri tercih etmesidir. Bu da göstermektedir ki dil, üslup ve içeriğin yanı sıra bu şiirlerde aynı ahenk gözetilmektedir.

Vezinler	-uñ	-uñdur	...uñ ..ı	iy	Toplam
Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün			1	17	18
Mefâilün Mefâilün Feülün	6	5	3		14
Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün	3	2			5
Mefûlü Fâilâtün Mefûlü Fâilâtün	2	1	2		5
Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün	1		2		3
Mefûlü Fâilâtü Mefâilü Fâilün				2	2
Feilâtün Mefâilün Feilün				1	1
Toplam	12	8	8	20	48

Tablo 1: Gazellerdeki Vezinlerin Dağılımı

6. Gazellerin başladığı kelimeler açısından değerlendirildiğinde ise özellikle Hurûflik'le ilgili "yüz / cemâl, şüret, la'ı / leb, saç / zülf, vaşl" kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir:

Kelimeler	-uñ	-uñdur	...uñ ...1	iy	Toplam
yüz /cemāl	5 / 3	5 / 1	1 / 1	8 / 4	19+9
şūret	1		1		2
la ^ç 1 / leb	1		1	2	2+2
zūlf / saç			1	2	2+1
vaşl	1	1			2
vaḥdet			1		1
yār			1		1
dilber			1		1
şifāt				1	1
boy		1			1
ḥaṭṭ				1	1
ḥaṭṭ u ḥāl				1	1
yanak				1	1
ḥüsn	1				1
					48

Tablo 2: Gazellerin İlk Kelimeleri

KAYNAKÇA

- Ayan, H. (2002). Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni. Ankara: TDK Yayınları
- Gökalp Alparlan, G. (2009). “Metinlerarası İlişkiler Işığında Cemal Süreya Şiirinin Bileşenleri”. *Turkish Studies, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 4 / 1, s. 435-463.
- Gündüz, E.; Sevimli, E. (2016). “Nesîmî’nin ‘Senden Dönmezem’ Redifli Gazeline Estetik Bir Yaklaşım”. *SEFAD*, S. 36, s. 97-124.
- Karahanci, İ. (2016a). “Sözcük Birimlerin Üslup Oluşumuna Katkısı I”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. S. 5 / 4, s. 1731-1747.
- Karahanci, İ. (2016b). “Üslup Belirleme Girişimlerine Dil Verileri Üzerinden Yaklaşmak”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. S. 45, s. 154-161.
- Karahanci, İ. (2017). “Sözcük Birimlerin Üslup Oluşumuna Katkısı II”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. S. 6 / 2, s. 749-768.
- Kocasavaş, Y. (2008). “Klasik Edebiyatımızda Beyit Bütünlüğü Hakkında (Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitaplarında Şiir Seçimi ile İşleniş Bakımından Önemli Bir Husus)”. *Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*. S. 10 / 2, s. 25-37.
- Özerol, N. (2013). “Seyyid Nesîmî’nin Şiirlerinde Ahengi Sağlayan Edebî Sanatlar”. *JASSS*. S. 6 (5), s. 981-1011.

- Öztekin, Ö. (2002). “Divan Şiiri ile Deyişbilim Arasında Yapısal Bir Köprü: Fuzûlî ve Bâkî Divanlarında Yer Alan Biçimbirimsel Yinelemeler”. *Türkbilig*. S. 3, s. 83-105.
- Özünlü, Ü. (1997). “Edebiyatta Dil Kullanımları”. Ankara: Doruk Yayımcılık.
- Şişman, R. Ş. (2018). “Şiir Sanatında Ses-Anlam İlişkisi İle Yinelemeler Tasarrufu, Muşlu Şair Tahsin Saraç Örneği”. *Diyalektolog, Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 17, s. 117-129.
- Usta, H. İ. (2013). “İyelik Ekinin ‘Dönüştürücü’ İşlevi Üzerine”. *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. C. IV. Ankara: 4446-4449.
- Uzun, M. (2018). “İyelik Öbeklerinde ‘Tamlayan Eksiltisi’ Sorunu”. *International Journal of Language Academy*. S. 6/1, s. 104-111.